

Kan vores fortid animere vores fremtid?

Ved Poul Houe, Professor emeritus

Department of German, Nordic, Slavic and Dutch, University of Minnesota

**Anmeldelse af David Graeber & David Wengrow:
The Dawn of Everything: A New History of Humanity.
New York: Farrar, Straus and Giroux, 2021**

Da demokratiet, som mange i Vesten længe har taget for givet, nu synes godt på vej til at gå op i sømmene, ligger det nært at spørge, hvordan det kunne komme så vidt. Blandt adspurgte burde vel især historikere, der lever af at se tilbage, kunne spore, hvor miseren startede, og hvad der har drevet den. Er den tegn på andet og mere, og kan vi lære af den? Specielt når fortiden er yt, bør historien være in!

Netop den standard lever et nyt storværk op til, skrevet af to briter, antropologen David Graeber og arkæologen David Wengrow (G&W), med en titel og undertitel – *The Dawn of Everything: A New History of Humanity* – der straks anslår ambitionsniveauet, og et forord, der i samme ånd varsler rekonstruktion af en ”grand dialogue about human history” (s. ix). Samtalens flom af kilder – fra hele kloden – er mest forhistoriske, men har højaktuelle pointer om livet tusinder af år tilbage, og hvad det kan lære os i dag om social lighed og dominans, statsdannelse, frihed og demokrati. Som teksten skrider frem, udmøntes begrebernes kompleksitet – alt imens et væld af historisk forskning, der indtil for nylig blev taget for gode varer, punkteres, og en række fordomsfulde kulturnormer får en kurv.

Pladsen tillader kun en skitse af det rige forløbsmønster, men det starter med spørgsmål, der åbner for modsatrettede svar. Hvorfor behandler mennesker tit hinanden dårligt – og hvornår begyndte uvæsenet? Med arvesynden eller med uligheden, der fulgte i hælene på en fremstormende, jordbrugsbaseret civilisation? Var mennesker, som i Hobbes’ *Leviathan*, fra starten rå og krigeriske, og faldt de først til patten, da civilisationen, som hos Rousseau, lagde en dæmper på dem? Sådan har man gerne fremstillet skismaet, men G&W ser det anderledes. Ulighed var hverken et uciviliseret udgangspunkt eller et biprodukt af

fremskridt; i stedet udmærkede den menneskers adgang til materiel velfærd, alt imens deres evne til at afgøre, hvordan man bedst lever socialt og realiserer sin frihed, var lighedspræget.

*

I de to briteres tydning af kilderne var lighed ikke begrænset til små grupper eller uforligelig med store, som vanetænkere har ment. Menneskers socialliv var mere sammensat, end europæere fattede, og de, der kunne vælge mellem en vestlig fremskridtskultur og et indfødt alternativ, foretrak gerne det sidste – for G&W et tegn på, at menneskehedens historie var ”more full of playful possibilities, than we tend to assume” (s. 25). Fordi europæerne selv fik denne indflydelse under huden, retter forfatterne blikket mod dens ophavsmænd og bestyrker undervejs deres humanitet, bl.a. med at tyde Rousseaus ide om civilisationens fremskridt på frihedens, lighedens og moralens bekostning som et rent nødværn mod de angiveligt primitives fristelser.

Men hvad var det for en lighed – og frihed – ’naturfolkene’ bragte til torvs? Mens friheden var individuel, fungerede ligheden politisk; de indfødte var mindre trælbundne end de selviske europæere, der altid kæmpede om fordele, og som kun var lige for loven, mens ’de andre’ ikke var lige for noget bestemt. For dem betød frihed uafhængighed af andre og ikke, som i Europa, på andres bekostning. Men lighed, betød den, at alle var lige – eller lige forskellige? Forhistoriske samfund var igen specielle. Ulighed kan skade, men disse samfund var ikke kun ulige, så hvornår indtraf skaden? G&W konkluderer, at lige og ulige samfund har sameksisteret i årtusinder, ifølge kilderne med en kompleks og sporadisk form for staccato hierarki som fællesnævner. Dialog og modsætninger lå bag social orden i ikke-europæiske samfund, og da europæiske filosoffer endte *deres* dialogiske diskurs, var det næppe tilfældigt samtidig med, at en isoleret-rational selvbevidsthed fortrængte deres inspiratorer og nedgraderede dem til aber.

I indianer- og inuitkulturer kunne modsætninger afløse hinanden i årets løb, med ulighed og hakkeorden i jagtsæsonen, men lighed og harmoni resten af året. Hele sociale, religiøse og legale systemer kunne veksle på den måde og give folk mulighed for at bevæge sig ”back and forth fluidly between different social arrangements” (s. 115). ”Seasonal dualism” (s. 111) kunne bl.a. give en gruppe ideer om statsmagt uden at friste den til at forme en stat. En legende, kreativ omskiftelighed overtrumpede den fastlåsning i ”one single mode” (s. 115), som mange moderne samfund senere faldt for. Til forskel fra enten-eller-alternativer bød den forhistoriske model på en vekslen mellem både-og – nok fordi globalisering lå ude i fremtiden, mens samtiden prægedes af sammenstød mellem min verden og naboens. Ét

kulturområde levede af at låne fra et andet, som det også konfronterede – hvad vi skal frem til postmodernismens ”schismogenesis” eller model af kulturer som hinandens spejlbilleder eller alter egoer for at genopleve (jf. s. 180, 200).

Hvor er dette spillerum for alternative muligheder blevet af i vore dage, spørger G&W. Vores syndefald var ingen engangsforeteelse men et gentaget knæfald for teknologi og rigdom; ikke for ”different ways of life” (s. 140), men for mindre fleksibilitet og frihed, mere dominans og underkastelse, blot forklædt som fremskridt. Indianere vidste bedre. Ejendomsrettens faldgruber undgik de ved at reservere den for hellige genstande og se sig selv som dens viceværter.

Tidlige *byer* røber en lignende organisatorisk fleksibilitet. Hvad forskere, der engang så dem som centralstyrets vugge, var blinde for, opviser oldtidens Ukraine: større byer, som hverken havde central regering eller permanente, ja blot sæsonmæssige indbyggere, men befandt sig i en mellemposition med stor social kompleksitet og diversitet. Egalitært by- og selvstyre af den art – med både mænd og kvinder i styrelsen – regnede den danske historiker Thorkild Jacobsen for et primitivt demokrati, mens det reelt var et mix af demokrati og oligarki; et selvbevidst socialt eksperiment (i stil med ”the world’s first documented social revolution” i Kina (s. 326)).

Andre sociale eksperimenter med forskels- og lighedsbetonet byliv fandt ifølge G&W og deres kilder sted i mayaernes Amerika, som man gerne har givet antidemokratiske kolonister fra Europa æren for at have ledet i ’demokratisk’ retning. At området ikke fik statsstyre, tyder enten på, at det var unødvendigt, eller at en stats grundlæggende behov for at fastholde ejendomsret kræver dominans både i form af fysisk magt, information og personlig karisma. I moderne staters regi fremstår disse tre som suverænitet, bureaukrati og politisk slagkraft, men med forskellige rødder, så de lettere splittes end forenes – og efterlader en broget samling decentraliserede og hierarkiske stater, som tidligere forskning har søgt at forlige ved at presse europæiske mønstre ned over dem. G&W nægter at aflæse kollagen som teleologisk forspil til moderne europæiske stater og ser den i stedet som hierarkier omringet af ikke-autoritære systemer. Ikke stater, men former for dominans, hvor en hersker kan have absolut magt, hvor han er, men ellers være magtesløs. Hellere risiko for vilkårlig vold end selv en svag regering var en udbredt præference.

Andre prologer til statsdannelse finder G&W i det første ægyptiske dynastis pyramider med deres allusioner til døde herskere og deres ’beslægtede’ konstruktionsarbejdere, i og med de sidstes opadrettede aktivitet udløste en nedadrettet strøm af velsignelser og beskyttelses-

tegn. Muligvis foregriber modellen endda den moderne stats og industrielle revolutions teknokultur med fabrikspræcision og -effektivitet, arbejdersamvirke og belønningssystem. G&W sondrer mellem arkæologisk dokumenterede 'statsformer' af første, anden eller tredje orden, efter om de har aktiveret én, to eller tre af de former for dominans, som al statsdannelse bygger på.

Sondringen viser, at tanken om den oprindelig stats evolution frem til den moderne er et fantasifoster; ikke et uundgåeligt faktum, men en ældre forsknings bagvendte projektion af nutiden på fortiden. Tidlige 'stater' var snarest sporadiske, sæsonbestemte arrangementer, som ikke trådte i karakter, før royale ambitioner eller totalitære impulser infiltrerede dem, og politiske former af forskellig oprindelse forligedes; først da blev staten, ligesom civilisationen, en realitet – som forestillingsbillede. Som G&W siger, var staten ikke virkeligheden bag en maske, men masken selv; og virkeligheden, der kom den nærmest, var fortidens 'globale landsby,' hvis lighedsnormer foregreb både byers og stater.

*

The Dawn of Everything tager afstand fra evolutionstroen på, at samfunds vækst leder til komplekst hierarki og topstyring – kort sagt mod en mørketid. I stedet indkalder G&W forhistorien, hvis kilder ved bedre end socialdarwinister, fx at talrige urgamle centre både kunne være store og sofistikerede uden at ligne moderne, progressive stater. Ofte var deres sociale skel rent teatraliske, så mens Ubaid i Mesopotamien undertrykte social diversitet for enhedens skyld, fejrede amerikanske Hopewell mangfoldighed i *sit* "theatre of society" (s. 462). Også andre amerikanske samfund undgik "the evolutionary trap" og udviklede både individuel frihed og "political sensibilities" af den art, der kom til at influere "Enlightenment thinkers and, through them, are still with us today" (s. 492).

Den rolle var kun få antropologer i det 19. århundrede villige til at tilskrive 'primitive' i en verden, hvor teknologiens revolutionære magt over fremtiden ansås for ubestridelig. G&W er af anden mening og tror mere på beskedne, kumulative forandringer op gennem menneskets historie. At pragmatisme og leg kunne forliges – endda med kvinders frihed og som led i "social experimentation" (s. 501) til fordel for basale friheder – finder de veldokumenteret, ganske som at kulturområder mangedobledes og splittedes internt. Hvad skete fx, når lege- og dræberkongen skiltes? I Amerika handlede voldtætere om dominans af de andre, i Europa om at fejre fravær af magtbalance: Amerikanske *wendats* forenedes som voldsudøvere, europæere som volds ofre; de første torterede outsiders for familiefredens skyld, mens forældre og ægtemænd i Rom og det 17. århundredes Frankrig torterede deres elskede.

Er menneskers voldsudøvelse da fastlåst – ligesom dominans fastlåser både herskere og slaver, blot i hver sin ende af magtspektret?

Når G&W går tilbage i historien, er det ikke for at genfortælle den, men for at fortælle en ny: om tider, hvor slaveri var afskaffet, samfund var fri, bureaukratier folkevenlige, jordbrug forvaltet med omhu, og kvinder var ved magten. Oversete alternativer, der viser at mange faldgruber *kunne* undgås – og at andre *vil* kunne undgås. Forfatterne finder mange hævdvundne sandheder slidt ned til rene myter, som nye generationer vil vide at tage for, hvad de er. Sejlivet evolutionshistorie får dødsstød, som ur- og oldtidshistorien gennemtrawles. Holder vi tungen lige i munden, når ældre data genses og nye dukker op, kan vores ældste fortid, ifølge G&W, inspirere til en bedre fremtid, mens vi *nu*, som *Foreign Affairs'* 100-års jubilæumsnummer døber ”The Age of Uncertainty” (med demokrati, frihed og lighed i krise), kan trøste os med ikke at være slaver af usvigelig determinisme, da rigtigt gamle dage har kendt både værre kriser og bedre udveje.

Den indsigt forudsætter dog et røre i andedammen som de britiske Rasmus Modsiges, der ikke skåner selv oplysningstroens ikoniske talsmænd, folk som Jared Diamond, Yuval Noah Harari og Steven Pinker. Dog har Kwame Appiah ret, når han i sin NYRB-anmeldelse af G&W's bog anker over kløften mellem mange af dens udsagn og ”what its sources say” (s. 81), anført i dens over 80 sider noter; selv jeg, der hverken er antropolog eller arkæolog, har studset over den kløft. Når Rousseau fx tilskrives, at alt i verden var godt, før staten opstod, korrigerer Appiah med at henvise til et senere skrift af schweizeren, hvoraf fremgår, at uanset historiens begyndelse, *the damn of everything*, ligger fremtiden ikke i fortiden. Men udelukker det, at (for)historiske erfaringer vil kunne animere selv en højteknologisk nutid og fremtid? Om ikke indisputabel er G&W's dristige optimisme tankevækkende – så længe den ikke ytres på kildernes bekostning.